

Albin Prepeluh :

Dubrovnik.¹

Majhno in izmed vseh dalmatinskih mest menda najmirnejše mesto je danes Dubrovnik, nekdanje središče bogate patricijske republike svetega Vlaha. Mesto samo leži na mali ploskvi, porinjeno ven na morje. S suhega in z morja je vklenjeno v močno, staro trdnjavsko obzidje. Že od daleč se beli v južnem solncu nad mestom stari fort Imperial in polagoma se odkrijejo radovednim očem njegovi ostali tovariši. Nad njimi čuje na obrežnih skalah samujoči fort Lorenzo, nekak Gibraltar v miniaturni. Nekoč so bile te utrdbe velikega vojaškega in političnega pomena. Danes to zidovje nima več nekdanje veljave in je zgolj priča velike in slavne preteklosti, je le zanimiv ostanek stare patriarhalne dobe, ki je živela po drugačnih nazorih in v drugačnih razmerah, kakor današnji svet. Tedaj je bil svet manjši, njegove velike ceste niso segale preko vse zemeljske oble in njegov razvitek je slonel na drugačnih, nam tujih principih. Tehnična znanost je bila še v povojih in zato okorna za naše pojme. In vendar grešimo, ako gledamo na preteklo dobo z omalovaževanjem, nekritično in brez premisleka, da utegnejo nekoč tudi zanamci izrekati z malovažnimi gestami sodbo o sedanjosti.

Krasna narava tega kraja nas popolnoma omami. Navajene na zimo in burjo se nam oči ne morejo nagledati visokih cipres, palem, eksotičnih in tropičnih rastlin. Kamor seže oko, povsod je, po naših pojmi, en sam vrt in prevzame nas občutek, da je čarobni orient v bližini. Odkod ta občutek? Od milega podnebja? Zamisli se v položaj imovitega modernega človeka! En velik skok in že si na Grškem, malo dalje pa izstopiš tam nekje v Smirni ali v Carigradu. Morje ki leži mirno in nedolžno pod nami, kakor bi se nikoli ne razhudilo, je pot v tiste

¹ Leta 1913. je Hrvatska Matica izdala prvo knjigo lepega dela Branka Vodnika : „Povijest hrvatske književnosti“ (Izdanje Matice Dalmatinske). V tem preglednem delu je izčrpno obdelana tudi stara hrvatska dubrovniška literatura in je kritično opisan njen razvoj. Kdaj dobimo pri nas nekaj podobnega?

vzhodne, čarobne kraje. Kakor v velikanskem zrcalu se v njegovi globočini, v mesečnih večerih stekleno čisti, in v njegovi daljni sinji površini odbija življenje v vseh svojih pestrih nijansah. Nedoumna je tod višina neba; velikanski, neskončen je zračni prostor nad teboj. Spomni se severnih, meglenih dni, ko leži nebesni svod tako nizko, da bi ga skorajda dosegel z roko! Primerjaj tod višino in širino nad seboj in pod seboj in razumel boš to lepoto in krasoto ter njen veliki obseg. Pljuča dišejo lažje in misel hiti v daljo in višino, preko dosedanjih ozkih mejâ. Sedaj se ti zde vse te utrdbe, ki jih imaš tik pred seboj, ti forti in nasipi tako neznatno majhni in smešni kakor igrača v rokah otroka. Toda celokupna slika je romantična in harmonična. Nehote se spomniš praktičnega Machiavellija, ki hvali onega, ki zida take utrdbe, in tega, ki jih ruši, graja pa vsakogar, ki jih zida, pa se ne meni za ljudsko razpoloženje. In vendar je bil nekdanji stavbenik takih utrd, fortov in nasipov umetnik. Tudi veliki duh Leonardov se je izkazal v tej stroki stare umetnosti.

Mislim, da je izmed vseh jugoslovanskih dežel Dalmacija najlepša po prirodi, v zgodovinsko-kulturnem pogledu pa najzanimivejša. Kakor so kraški Velebit, številni otoki, posuti s trto in oljko, temne ciprese, svetlozeleni kakti, palme, smokve in oranže naravni nakit njene prirodne lepote, tako so številni spomini na antično in srednjeveško kulturo, ki je nekdanj živela tod, okras njene zgodovine.

V srednjem veku je bil Dubrovnik najznamenitejše dalmatinsko mesto. Danes kaže radovednemu popotniku svoje lepe spomine na nekdanje bogastvo, nekdanjo samostojnost, duševno kulturo in poezijo. Njegova zgodovina opravičuje, da ga nazivamo hrvatske Benetke, jugoslovansko Firenco. Vpliv velikega ekonomskega in kulturnega razvoja bližnje Italije v srednjem veku se pozna še danes vsej deželi, že od davnih dni slovanski, kjer je bil maloštevilni romanski element samo širitelj zapadne kulture. V nekdanjem svetovnem razmahu srednjeveške Italije se je rodila moč in veljava male dubrovniške republike svetega Vlaha. Pod okriljem te kulture je rastla njena lastna kulturna moč in z njo je tudi propadla. Bila je to velika doba, ki je ustvarila početke hrvatske književnosti in jo dvignila do svetovnega slovesa. To v času, ko so kulturno in duševno spale še vse druge jugoslovanske dežele in ves Balkan.

Sredozemsko morje je bilo glavno morje tedanjega kulturnega človeštva. Bilo je veliko križišče trgovskih cest; bilo je medsebojna vez daljnjih obmorskih narodov, ki so se borili za posest orienta. Male primorske republike italskega poluotoka so se svobodno razvijale in utrdile svojo neodvisnost. Njih razvita trgovina je ojačila svobodno, samozavestno meščanstvo. V najbližji bližini važnega sredozemskega morja, na vzhodnem bregu Adrije, pa leži Dubrovnik, ki je bil v tistem

času okno v svet svojemu širokemu zaledju: hrvatskim, srbskim in sploh vzhodnim ter balkanskim deželam. Tako se je v Dubrovniku vezal zapad z vzhodom.

Razen v Italiji je tiste čase po vsej Evropi absolutno vladal fevdalni aristokrat. V Italiji je moral svoje gospodstvo kompromisno deliti z meščani. To je oslabilo njegove družabne privilegije ali pa jim je dalo vsaj večjo prožnost. Ponekod v Italiji je bil aristokrat prisiljen iskati zavetja za trdnim zidovjem mestne republike, kjer se je polagoma pomeščanil. Zakaj pod svojo republikansko vlado je svobodno živel meščan, ki ga je redila velika trgovina. Vsled svojega ekonomskega pomena je užival posebne svoboščine in pravice. Ekonomsko močan in politično svoboden meščan se ni mogel vladati tako, kakor po deželi raztreseno živeči kmet, povsem odvisen od svojega fevdalnega gospodarja. Zemljiško plemstvo je sicer tudi v mestnih republikah uživalo svoje posebne privilegije, toda bistveno se je razlikovalo od mogočne in ošabne aristokracije v drugih, ekonomsko in kulturno manj razvitih deželah.

Velikaši med meščanstvom — veletrgovci, brodarji, industrialci — so čuvali nad svojimi manj imovitimi someščani. Nad njihovimi posebnimi pravicami pa je čuvala po njih svobodno izvoljena vrhovna državna oblast. Ta čuječnost in strah pred preuredbami se je izražala v konservativnih političkih, družabnih in državnih nazorih. Ti nazori so bili izraz hrepenenja in želja vladajočih slojev izmed aristokracije in meščanstva, ki so se izpremenili, kakor hitro so se izpremenile gospodarske razmere in je nova doba pometla z zapisanimi pravicami in izjemami.

V takih mestnih republikah fevdalni aristokrat ni mogel vladati absolutno. Njegov nepristopni grad — mnogokrat gnezdo cestnih roparjev in morskih gusarjev — je izgubil svoj pomen in plemič se je preselil v mesto. Tam si je sezidal palačo in se podvrgel vplivu višje mestne kulture. Poleg aristokrata, trgovca, brodarja, manufakturista pa se je pojavil in uveljavil znanstvenik, književnik in pesnik. To prebivalstvo, na gosto naseljeno za mestnim obzidjem, je pazno čuvalo nad svojo državno svobodo. Videlo je vsako kretnjo svojih gospodarjev in jih je zato lahko nadzorovalo. Vsled tega se je v teh mestnih republikah le težko vzdrževal tiran, ako je sploh bilo komu mogoče polastiti se absolutnega gospodstva nad čuječimi meščani. V Italiji so izredne razmere dopustile, da se je zdajpazdaj kdo izmed plemstva ali pa meščanstva povspel do absolutnega gospodarja te ali one države, bodisi s prekanjenostjo, nadarjenostjo ali pa z zločinom. Toda malokdo se je vzdržal nemoten v svoji oblasti daljšo dobo, kakor nam pričajo imena: Vitello, Sforza, Cesare Borgia, Bentivoglio, de' Medici in drugi. Kmalu jih je s pomočjo nezadovoljnega ljudstva izpodrinil drugi lupež, ali pa

so se morali umakniti pred bojnim klicem razjarjene množice: 'Popolo, popolo, muriano i tiranni! Vse življenje, stisnjeno na majhen, pregleden prostor, je bilo preveč javno in vsi javni dogodki so se odigrali vpričo vseh. Močni velikaši, ki si medsebojno niso zaupali in so bili brezmejno častihlepni, niso trpeli tiranske vladé kogarkoli. Zato je bila republikanska vlada tista državna oblika, ki je najbolj ugajala strem-ljenju in častihlepju posameznika. Tako je mestna aristokracija, kakor tudi je bila družabno izključna in je nje vlada slonela na ne-usmiljenem izkoriščanju nižjega ljudstva, imela vsaj na zunaj demo-kratično lice. Zato je obveljala svoboda, četudi zelo omejena vsled raznih privilegijev in predpravil vladajočega sloja. 'Svoboda pa je po-spešila trgovski razvitek, prinesla je moč, veljavo, patriotizem, znanost, umetnost, kar vse je dvignilo splošno kulturo, prineslo fineso, je olep-šalo in ozaljšalo vsakdanji življenjski boj.

Veliki politični in ekonomični dogodki so prinesli malim trgov-skim državam v bližini sredozemskega morja velike koristi. Po-sebno so jih povzdignile križarske vojne. Drugim severnim in zapadnim deželam so prinašale tolažbo odpustkov, versko navdušenje, svete relikvije, gmotno škodo in krvne žrtve. Deželam ob važnem sredo-zemskem morju, ki so bile nekak ključ do orienta, pa so otvorile nova trgovska centra, nove vire bogastva in so razširile in poglobile njihovo znanost.

Dalmacija, kakor rečeno, je bila od nekdaž dežela, v kateri se je križala orientska kultura z zapadno. V srednjem veku pa je bila zapadna kultura dolgo časa italijanska kultura, katere vpliv je segal na ves vzhodni breg Adrije. Dubrovniška republika je bila vedno pod vrhovno oblastjo sedaj zapadnih, sedaj vzhodnih, sedaj orientskih svojih sosedov. Kakor se je menjaval vpliv enega ali drugega mogočnega sosedu, tako je menjaval dubrovniški sveti Vlah svojega vrhovnega zaščitnika: Benečane, turškega sultana, ogrsko-hrvatske kralje . . . Državni čolniček *se je vedno spretno izogibal mnogih pečin, ki bi ga utegnile upropa-stiti. Vodniki — praktični trgovci — so si šteli v večjo čast svojo duševno premoč, nego osebno hrabrost, ki ni nudila nobene varnosti. Dubrov-ničani niso bili le v kulturi, književnosti in poeziji posnemovalci za-padnih, italijanskih vzorov, temveč prav posebno tudi v svoji državni politiki; kot oportunisti so slavili prave triumfe. Sicer pa praktični trgovski duh ni imel niti časa niti volje, baviti se s tedanjo zelo težavno in časovno potratno vojno umetnostjo. Bilo pa je mesto tudi vojaško preslabo, da bi se bilo moglo upirati velikim in močnejšim sosedom. Zato je iskalo zavetja pred pohlepniimi sosednjimi državami pri kateri izmed njih, in sicer pri tisti, ki je nudila največjo varnost pred zuna-njimi sovražniki. To je bilo zelo pametno in tudi dobičkonosno. Osebna hrabrost, vojaške kreposti, slavni bojni čini — vse to je bilo posebno

v severnih deželah ozko spojeno s pojmom časti. V Italiji in v njenem sosedstvu pa je vladal drugi nazor, podoben onemu v starih grških državah ob egejskem morju. Razumna in plodonosna politika je bila odločilna za družabni ugled. Prav tako, kakor danes v deželah, ki imajo pretežno mestno kulturo in žive od trgovine in industrije ter imajo torej najrafiniranejšo kulturo. Poleg tega je tedanji bojevalni način bil težak in okoren, zakaj strelska tehnika je bila še malo razvita in je še mnogo manj kakor dandanašnji čas bila prilagojena življenju trgovca, podjetnika, obrtnika, učenjaka, ki se niso znali spretno kretati s pretežkim orožjem, kaj šele v težkem železnem oklepu jezdeca, v boju odločujočega!

V starih časih je živel Dubrovnik pod vrhovno oblastjo bizantinskega carstva. Od leta 1205. do 1358. so nad njim gospodovali mogočni Benečani. Ostal pa je v svoji notranji upravi svoboden. Tedaj Benečani še niso bili popolni gospodarji zgornje in srednje Dalmacije, ki so jo šele pozneje, deloma s kupninami, deloma pa z osvojitvami spravili podse. Ko so ogrsko-hrvatski kralji prišli do večje moči, se je Dubrovnik podal pod njihovo zaščito, da bi se rešil beneškega pritiska in pohlepa. Ti kralji so bili njegovi močni zaščitniki od leta 1358. do 1526. Vedno večja moč Benetek v srednji in severni Dalmaciji in v Adriji je postala končno Dubrovniku sumljiva. Odtod je pretila njega samostojnosti in nadaljnemu razvitku resna nevarnost. In Dubrovnik je v vseobči politiški zmešnjavi zopet izpremenil svojega vrhovnega gospodarja. To pot je bil to turški sultan, katerega moč na Balkanu se je čezdalje bolj krepila. Turško gospodstvo v Dubrovniku ni bilo preneznosno. Sultan se je zadovoljeval s cekini, ki mu jih je plačeval Dubrovnik kot tribut. Dajal mu je na leto po tisoč cekinov. Sčasoma je postal sultan zelo lakomen in je končno svoj zahtevek poviševal. Svota je nazadnje narasla na celih 12.500 cekinov. Ko so se začeli kazati početki razpada osmanske države, se je Dubrovnik otresel sultanovega jerobstva in se je leta 1684. podal pod varstvo cesarja Leopolda I. Tudi se je teritorialno ločil od Benečanov s tem, da je majhen košček svoje državnice odstopil Turkom. Po zadnji groš so prišli v Dubrovnik leta 1796. Francozi, katerim je moral posoditi en milijon lir. V bojih med Rusi in Francozi za posest Kotora je bila mala republika zgolj še igrača drugih. Napoleon I. je že onemoglo patricijsko republiko izbrisal iz zemljevida in jo je priklopil svoji Iliriji . . .

V srednjem veku se je Dubrovnik vsled svoje ugodne lege hitro razvijal. Dubrovniški trgovec je s svojimi ladjami brodaril po vseh tedaj znanih in odprtih morjih. Prehodil je ves Balkan in je ustanovil v Carigradu svoje trgovske kolonije. Prepotoval je Italijo, kjer je posebno na Beneškem, v Jakinu in Neapolju ustanovil svoje kolonije. Sredozemsko morje ga je privedlo v Egipt, kjer se je ustanovil v Ale-

ksandriji, v Tunisu, Siriji, na Španskem in celo na Angleškem. Dubrovniška trgovina je zaslula po svoji solidnosti. Dubrovniške ladje so prevažale žito, italijansko svilo, olje, orientalske tkanine, ki so se izdelovale tudi doma, in celo sibirsko kožuhovino — po vsem trgovskem svetu. Dubrovniški patricij je zbiral denar po velikih prekmorskih trgovskih centrih; dubrovniški trgovec je imel po daljnem svetu svoja blagovna skladišča in njegove ladje so se ponosno in z vspehom kosale z beneškimi. Tako je mala republika svetega Vlaha postala bogata in močna. Nje trgovina je imela kredit, nje kovani denar je bil v visokih čislih. Njen teritorij sicer ni bil velik in se zaradi mogočnih sosedov ni mogel razširiti. Poleg Dubrovnika samega je obsegal še Konavlj, Cavtat, otok Lastovo, Šipan, mesto Ston, luko Gruž, polotok Pelješac in otok Mljet. Po svoji notranji uredbi je bila republika patricijska, ki je cvela posebno v petnajstem stoletju. Tedaj je štel Dubrovnik do 40.000 prebivalcev, skoraj dvakrat toliko kakor dandanes. Tu so se zbirale velike zaloge žita, kopičilo se je blago, zlato, srebro, drago kamenje. Za svojo mladino odpre republikanska vlada šole in nastavi v njih znamenite in slavne italijanske humaniste za učitelje. Leta 1455. obvelja zakon, da nihče ne more biti sprejet v državno službo, ki ni vešč pisanju in čitanju. Za ozkimi trgovskimi stiki z Italijo pridejo kulturni. Dubrovniški patricij se začne baviti s humanističnimi študijami. Najdeš jih pri tem študiju v Rimu, Neapolju, Bologni, Padovi . . .

Italija se je tedaj ponašala s svojimi humanisti, med katerimi niso redka hrvatska imena iz Dalmacije: Subotić, Marulić, Šižgorić. Po italijanskem vzgledu tudi v Dubrovniku raste zanimanje za književnost in poezijo. V solnce Petrarkove slave, ki ga je njegova domovina ovenčala, se tudi v Dubrovniku uveljavljajo pesniki in učenjaki. Poleg latinskih in grških klasikov se prične intenziven import del velikih Italijanov mogočne renesančne dobe: Petrarke, Ariosta, Bibbiene, Machiavellija in drugih. Nova pota duševne kulture se odpro krogu patricijev. S polnima rokama zajema mala hrvatska republika iz živega, svežega studenca prenovljene italijanske kulture. Kmalu se pokaže ta vpliv tudi v notranjem državnem življenju. Italijanščina začne izpodrivati latinščino. Humanistična doba ni bila naklonjena narodovemu jeziku. V političnem in državnem pogledu postane konservativna beneška republika svetega Marka Dubrovniku vzor in ideal. Kakor Benečani tako tudi Dubrovničani utemelje svojo aristokratsko vlado. Vlada tega meščanskega plemstva povsod in v vsem posnema uredbe ugledne republike svetega Marka. Vse starodalmatinsko plemstvo občuduje nje pametne uredbe. Plemiči iz dalmatinskih otokov, pod katerih socialnim pritiskom silno ječi ljudstvo, slave v pesmih politične in državne uredbe republike svetega Vlaha, ki je zgolj posnemovalec svetega Marka. In bolj kot kje drugje se naslanja državna politika na oportunizem.

Tiste čase se začne trpljenje severne in srednje Dalmacije pod turškimi navali in beneškim izkoriščanjem. Pesniki in književniki so obupani. Verujejo le še v božjo pomoč. Zakaj krščanski knezi so needini, beneška „domovina“ pa hlepi le za gmotnim dobičkom in bogastvom Benetek samih. Dubrovnik je tedaj slavil politiko in moč turškega sultana. Zakaj to se zлага z interesi male republike, ki ji je beneški lev kot pomorska sila največji sovražnik in konkurent. Dubrovniški pesnik, benediktinec Vetranić, slavi padec Belgrada v turške roke in opominja svoje rojake, naj zvesto služijo sultanu, ki je slaven in mogočen. Upanje na pomoč krščanskega sveta je varljivo. Zakaj Benečani niso kos nezmagljivemu sultanu, s katerim na skrivaj sami lisičijo. Turška sila prodira na sever in na zapad. In ko se Turek polasti Budima, zapoje ta benediktinec, besednik oportunistične politike svoje male domovine:

A sad nie Kosova, a sad ni Krbave,
ni polja ravnoga, ni hrvatske slave.

Kakor rečeno, je bila dubrovniška državna ustava povsem aristokratska. Ako jo pobližje pogledamo, bomo razumeli, da so bili interesi vladajoče aristokracije povsod odločilni, ne narodni in ne ljudski. Velo vijeće je vladalo republiko. V tem velikem svetu so imeli sedež in glas vsi plemiči, vpisani v plemiško knjigo — *Specchio* — ko so prekoračili dvajseto, odnosno osemnajsto leto starosti. Senat je štel 45 članov, vsak senator je bil moral prekoračiti štirideseto leto svoje starosti. Senat je pravzaprav odločeval v vseh važnih notranjih in zunanjih zadevah republike. Eksekutivo pa je tvoril mali svet sedmih članov, kateremu je bilo pridelenih še pet sodnikov. Tako sta bila uprava in njeno vodstvo razdeljena na republikanski način med člane aristokracije. Na čelu države pa je stal knez, pozneje rektor imenovan. Ljubosumnost in nezaupanje med velikaši se kaže ravno v tej instituciji. Rektor se je namreč volil vsaki mesec, moral je, dokler je upravljal to službo, stanovati v rektorski palači, ki jo je smel zapustiti samo, ako je to zahtevalo njegovo službeno opravilo. Bil je torej tudi osebno hudo pristrižen. Ta nezaupnost bi bila dandanašnji naravnost žaljiva. Toda dubrovniški velikaši niso zaupali nikomur in poznali so dobro staro zgodovino, človeško nprav in imeli so pred nosom strašne sodobne italijanske vzglede: Francesca Sforzo, Oliveretta da Fermo in ostale. Ako bi se čutil knez republike na svojem sedežu varnega, bi lahko posnemal vzgled bodrega zločinca Agatokla, nekdanjega kneza sirakuskega. Lahko bi z zaroto, z zločinom ali pa celo s prilizovanjem brezpravnemu ljudstvu uničil politično moč in družabne pravice svojih tovarišev in sam postal absolutni knez svoje domačije, njen tiran. Tedanja doba te jasne in odkrite nezaupnosti ni smatrala za žaljivo.

Zakaj bila je to modra uredba, ventil razvitemu častihlepju. Rektor je bil vedno eden od najrazumnejših ljudi izmed patricijev in njegova rdeča državna obleka je bila vsakomur v ponos in čast. Toda to ni bila edina uredba, primerna časovnim razmeram. Da bi se republikanska svoboda zavarovala pred hudobno človeško npravjo, ki hlepi vedno le po nadvladi in moči, in bi se nadzorovalo delo rektorjevo, mu je bilo pridelenih še enajst svetnikov, s katerimi je reševal tekoče državne posle. Da bi bedel nad nedotakljivostjo ustave, je senat izvolil izmed sebe še nekak odsek petih članov, ki so pazili na početje izvoljenih mogočnikov. V varstvo patricijskega demokratičnega načela in da se izogne vladi maloštevilne večine, je bilo določeno, da se noben državni zakon ne more izpremeniti, ako ni za to večina sedmih osmin glasov in da ne more obveljati nobena nova postava, ako ne glasujejo zanjo tri četrtine glasov. Upravno je bila vsa državnica razdeljena na enajst upravnih okrajev, kateremu vsakemu je načeloval Conte, plačan državni uradnik. Nasprotno pa so vsi višji funkcionarji republike bili obvezani izvrševati zaupane posle brezplačno.

Ustava je bila torej plod republikanskega mišljenja, ki pa ni priznavalo njenega idejnega temelja: demokracije. Bila je posnêtek ustav, po katerih so živele v Italiji male mestne republike. V Italiji se je vrhovna oblast vsled republikanske častihlepnosti volila na kratko dobo par mesecev. Ta vrhovna oblast, imenovana „Priori dell' arti“ ali „Priori della Libertà“ ali „Otto della pratica“ itd., je sestojala iz osmih, desetih ali dvanajstih oseb, ki so poleg državnega poglavarja bile dejansko vrhovna oblast države. Osebe, ki so bile določene, da nekoč prevzamejo ta posel, so bile izvoljene po meščanih že za več let v naprej. Častihlepnost posameznika je ta uredba zadovoljevala in je obenem preprečevala, da bi se kdo izmed meščanov z daljšo dobo utrdil v gospodstvu in postal njihov absolutni knez. V družabnem življenju so vladali za našo dobo čudni nazori. Vsako sredstvo, ki je vodilo do moči, je bilo dovoljeno, se je smatralo za samoobsebi umevno. Zato so bili ljudje nezvesti, izdajalski, nasilni in vsakdo se je posluževal takih sredstev, ako je bila njegova častihlepnost tako velika, da se je izkušal dvigniti nad ostale. Zato je za vse te patricijske republike večalimanj veljalo to, kar je rekel največji državnik tedanje dobe, Machiavelli, o Florentincih: Florentinci si ne znajo obdržati svobode in ne morejo prenašati hlapčevstva. Tudi Dubrovnik je živel pod republikanskim režimom patricijske manjšine.

Socialno se je delilo prebivalstvo republike svetega Vlaha na plemstvo, meščanstvo in dve bratovščini: Antonine in Lazzarine. Člani teh dveh bratovščin so bili upravičeni imeti svoje lastne rodbinske grbe in so imeli pravico do podrejenih državnih služeb, zvezanih z dohodki.

Ostalo ljudstvo je bilo skoraj popolnoma brezpravno. Poljedelci so se delili na „kmete“ in na „Polovnice“. Bili so povsem odvisni od svojega fevdnega gospodarja, kateremu so morali dajati velik del svojih pridelkov, v prvi vrsti vina, olja, žita in perutnine. Njih domačija je bila pravno lastnina fevdalca. Za njeno uporabo sta morala kmet in polovničar devetdeset dni v letu svojemu gospodu obdelovati polje, ali pa mu, ako je on tako hotel, služiti na njegovem gosposkem dvorcu. To breme je bilo težko in je še prekašalo našo nekdanjo „desetino“. Ljudstvo je bilo torej socialno stiskano in zatirano in zato pripoveduje zgodovina, da se je večkrat uprlo zoper svojo žalostno in kruto usodo. Zaman seveda. Kadar je podložnik svojemu gospodarju robotal na polju ali pa težakoval v njegovem gosposkem dvorcu, ga je moral gospodar hraniti. Te svoje dolžnosti se je iznebil na zelo preprost način. Podložnik se je moral največkrat zadovoljiti le s fižolom in črnim kruhom. In ako ni hotel omagati, je moral poskrbeti za ostalo sam ...

Plemstvo je živelo sijajno in razkošno. Bilo pa je razdeljeno na dve stranki, ki ste si bili hudo v laseh. Stranka Salamankezov — po vseučilišču v Salamanki — je prezirljivo gledala na stranko Sorbonezov — po pariški Sorboni — v kateri je bilo predvsem zastopano plemstvo, ki je bilo šele po potresnem letu 1667. vpisano v plemiško knjigo. V vsakdanjem, trgovskem življenju je med njimi prevladovala italijanščina. Uradni jezik republike svetega Vlaha je bil spočetka latinski, pozneje pretežno laški in le z balkanskimi narodi se je občevalo zgolj v hrvaščini.

V humanistični dobi se narodni jezik ni gojil v literaturi. Humanisti so priznavali kot književni jezik le latinščino in dubrovniški humanist Crijević je na priliko imenoval hrvatske pesmi „kričanje“. Humanizem, kakor ga vidimo in gledamo danes, pa je bil le uvod v renesanso, ki se je v Italiji začela posluževati narodne besede. Ko je ta razsvetljena doba v Italiji slavila svoj mogočni razmah in se je njen upliv kazal tudi zunaj mejâ njene domovine, se je začela tudi v dubrovniški literaturi uveljavljati hrvaščina.

V 15. stoletju sta veliko bogastvo in z njim zvezana razkošnost v Dubrovniku pospešila razvoj domače literature. Kmalu je bogati in olikani Dubrovnik začutil, da mora že zaradi svojega družabnega ugleda in veljave ljubiti umetnost, spoštovati znanost in pospeševati lepo knjigo. Umni patricij se je predvsem posvečal svoji trgovini; bavil se je tudi z literaturo, pospeševal je umetnost, toda vojak ni bil. Zanj je bil v tem pogledu merodajen vzgled italjskih držav, predvsem beneške republike, ki se je za svoja bojna podvzeta, posebno v poznejši dobi, posluževala najetega vojaštva. In po tem vzgledu Benetek je tudi mala republika svetega Vlaha vzdrževala svojo politiško svobodo s pametno

oportunističsko politiko, ne z orožjem. Vse je odgovarjalo dejanjem treznega, računajočega trgovca. Pazil je poglavitno na svoj dobiček, ki mu ga je nudil ugodni prostor kot vez med zapadom in orientom ter z vzhodnimi deželami. Tod mimo je hodila kultura svojo pot iz bližnje Italije in daljne Francoske. V Dubrovniku je stopala na vzhodni breg Jadrana. Že zgodaj je opaziti sledove te poti. Petrarkov učitelj Joannes de Ravenna je živel v Dubrovniku. V drugi polovici 15. in začetkom 16. stoletja se razvija v Dubrovniku kot plod italijanskega humanizma latinsko pesništvo in latinska literatura. Kakor v Italiji je bil logično tudi v Dubrovniku humanizem predhodnik lepše, renesančne dobe, ki je negovala narodni jezik in je s tem podemokratila književno kulturo. Hrvatski jezik sicer književno in gramatikalno še ni bil dovolj opiljen, bil pa je v svojem hercegovskem narečju mehak; zvočen in plastičen dovolj, da je služil dobi, ki se ga je posluževala pri svojem književnem ustvarjanju. Trubadurska lirika, doma v Provansi, je našla pot v Italijo. Ko se je italijanska trubadurska pesem oglasila v Dubrovniku, je našla v domačem jeziku, omehčanem deloma tudi po čakavščini, v kateri se je odbijal mogočni vpliv italijanščine, svoje močno izraževalno sredstvo. Bujno se je tedaj začel razvijati narodni jezik v mehki, jokajoči, vriskajoči, razposajeni liriki predrznega trubadurja. Ko je preživljala Florenca svojo zlato dobo pod vladjo presvitlega, umnega Lorenza de' Medici, se je kot daljni odmev oglasil v Dubrovniku preprosti zlatar Andrija Čubranović s svojo pesmijo „Jed-jupko“, ki jo je znal na pamet skoroda vsak olikani Dubrovničan. Bila je nekak posnetek tedaj v Florenci običajne šaljive in porogljive poezije. Iz Dubrovnika se je širila kultura s svojimi novimi običaji dalje proti severu, po srednji in zgornji Dalmaciji. Začetnega kulturnega razvoja ni mogel povsem streči niti veliki potres, ki je spravil malo republiko domalega na rob propasti. Zakaj trgovina ni mirovala; bila je tisti zdravi element, ki je kmalo zopet vse popravil in zacelil nastale rane. V 16. stoletju je bil najznamenitejši dubrovniški književnik Vetranić, plodovit kot lirik, epik in dramatik. Renesansa je v Italiji rodila poleg drugega tudi komedijo. Pojavilo se je vse polno posnetkov komedij starega Plauta. Kot družabno razvedrilo so se kmalu tudi ti posnetki preselili iz Italije v Dubrovnik in z njim so prišli novi italijanski avtorji: Ariosto, Bibbiena, Aretino, Machiavelli, ki so s svojimi komedijami razveseljevali dubrovniško gospodo. Naposled jim je sledil plodoviti dubrovniški književnik Marin Držić, ki se je šolal v Sieni, kjer se je komedija zelo gojila.

Ta umstveni in književni razvoj je šel od generacije do generacije. Ena je ustvarila erotično pesništvo, druga komedijo in po laški maniri pastirske igre, tretji je bila vzor staroklasična poezija. Tako je Dubrovnik ustvaril temelje in početke hrvatske književnosti, izlikal in ugladil je

narodov jezik, njegovi vzgledi so našli posnemovalce po ostali Dalmaciji in po njenih otokih.

Reformacija v Dalmaciji ni zapustila tako velikih in markantnih sledov, kakor na Slovenskem in po drugih hrvatskih deželah. V splošnem je to tudi umljivo. Dalmacija je bila v tesni kulturni stiki z Italijo, z njeno romansko kulturo. Reformacija pa je bila v prvi vrsti in poglavitno delo germanskega plemena, kakor sta bila humanizem in renesansa plod romanskih narodov. Italija, čeprav dejansko protipapeška, ni bila naklonjena reformaciji, ki je pretila, da odvzame deželi sijaj sedeža vrhovne duhovne moči. Benečani niso pustili, da bi se reformacija razpredla po Dalmaciji, njim podvrženi, in tudi v Dubrovniku ni našla ugodnih tal. V protireformacijski dobi, na prelazu iz šestnajstega v sedemnajsto stoletje, je dosegel Dubrovnik višek svoje moči in razvitka. Trgovina je zavzela dosedaj neznan obseg in je postala resen konkurent trgovskim Benetkam. Bogastvo jo naraščalo; z njim se je udomačila razkošnost in razsipnost. Naobrazba in kultura patricijev sta dosegli višek. Ljudstvo pa je imelo zelo malo od vsega tega sijajnega razmaha. Nova kultura se ga je komajda dotaknila in ga torej ni prožela. Aristokracija je živela izključno sebi in njeno hrvatsko rodoljubje, posledica visoko razvite kulture, ni segalo preko ozkih mej patricijskih interesov. Ta konservativnost je bila tako močna, da ni poznala nobenih ozirov in nikake milosti. Kadar so se po drugih bližnjih krajih ali pa po sosednih otokih uprli podložniki svojim fevdnim gospodom, so le-ti iskali zavetja za dubrovniškim obzidjem. Ko so se pobunili podložniki na Hvaru in požigali gospodske dvorce, je večina plemičev ušla v Dubrovnik. Tam se je čutil plemič varnega pred razjarjenim ljudstvom. Zato je vsa tedanja olikana Dalmacija slavila Dubrovnik. V verzih in v prozi je povelicevala njegove trdne državne uredbe, njegovo strogo spoštovanje zakonov, patricijskega premoženja in njihovih privilegijev. Dubrovnik je stopal na najvišji vrh svoje moči in svojega ugleda.

Tu pa se je leta 1602. zgodilo nekaj, kar je postalo za njegovo duševno kulturo usodno. Lastovljani so se uprli dubrovniški gosposki, ki jih je nazadnje zopet upokorila in usmrtila dva duhovnika, stoječa na čelu pobune. To pa je papeža tako usrdilo, da je nemudoma preklel dubrovniško republiko. V Italiji in v nje sosedstvu so bili takih dogodkov vajeni in se jim niso zdeli večje važnosti. Politični in ekonomski učinki kletve so sicer izostali, toda vspricho beneških konkurentov, vedno prijaznih papeški avtoriteti, je bil ta dogodek vendarle neprijeten. Duhovniki v državi svetega Vlaha že itak niso bili preveč svobodni in so bili zelo odvisni od državne oblasti. Aristokratska vlada je pazila na nje, zakaj bili so osumljeni vsled svojih mnogih zvez s preprostim ljudstvom. Patricij je kmalu našel pot iz zagate. Dovolil je

jezuitom, da se nasele na njegovih tleh in se polaste šol. V zahvalo za ta čin prekliče papež svojo kletev. Zgodaj se je začel kazati vpliv očetov jezuitov v dubrovniškem duševnem življenju in njegovih vodilnih idejah. Rodila se je politično predrzna misel, da se mora Balkan osvoboditi turške oblasti, Dubrovnik pa da postane središče novega popularnega gibanja. Voditelj nove struje postane vojvoda toskanski, Ferdinand II., ki je zbiral okoli sebe Hrvate in se pridno učil hrvaščine. A turški sultan je bil še vedno mogočen gospod. Z enim samim udarcem bi lahko strl malo republiko, ki ni imela ne orožja, ne velike armade. Na tem ni moglo ničesar izpremeniti navdušenje, ki se izraža v Gundulićeve pesmi, posvečeni Ferdinandu II., v kateri govori „o največem dielu sveta, slovinskih svih država“. — Oportunističnim krmarjem državnice ta zarota ni bila všečna. Da bi ubranili republiko pred sultanovo srditostjo, so se naglo odločili, gibanje povsem zatreti. Dva voditelja so vrgli v ječo in bi ju bili skoraj obsodili na smrt; zmagala pa je končno milejša sodba: obsodili so ju na dosmrtno ječo.

V tej dobi največjega duševnega razvitka male hrvatske republike je tudi njena književnost nastopila svojo zadnjo pot do viška. V patrijskih hišah so se sedaj rodili njeni največji predstavniki: Ivan Gundulić, Junij Palmotić, Vladislav Menčetić.

Pesnik je besednik svoje dobe, njenih idejnih gibal, njenega hrepenenja. Obe glavni deli Ivana Gundulića sta odsvit njegove dobe: tridejanka „Dubravka“ je slavospev svobodi Dubrovnika, epopeja „Osman“ pa je besednik politične in kulturne ideje o osvoboditvi balkanskih Slovanov izpod turškega jarma. Vsled svoje idejne vsebine je „Dubravka“ dosegla svetoven glas. Ne glede na nekatere podobne vzglede v italijanski književnosti je povsem samostojno delo. Pastirji slave praznik svetega Vlaha s petjem, zabavo in plesom. Prastari običaj pa je, da se ta dan zaroči najlepša pastirica z najlepšim pastirjem. Najlepši pastirici Dubravki se je torej zaročiti z najlepšim pastirjem Miljenkom. Njegov rival Grdan pa z zlatom podkupi izbirače, ki prisodijo Dubravko njemu. Miljenko je nesrečen in pastirji, njegovi tovariši, se žaloste nad njegovo zlo usodo. Toda, ko hoče v cerkvi duhovnik poročiti lepo Dubravko z Grdanom, se oglasi pravična božja volja. Zemlja se strese, cerkev se zmaje od groma. Tedaj vstopi v cerkev nesrečni Miljenko in vse se umiri, duhovnik pa poroči najlepšo z najlepšim. Konec izzveni v slavospev svobodi. — Dubravka je Dubrovnik, pastirji in pastirice so Dubrovničani, ki naj jim po starem klasičnem načelu vlada najlepši. Dubrovnik naj ne bo domovina nasilja in nezakonitosti, temveč varuh zlate svobode in nezavisnosti. Svoboda in lepota naj zavladata, ne zgolj zlato in pohlep po bogastvu.

Prapor svobode in lepote, ki ga je dvignil Gundulić, je bil višek idealnega navdušenja, izraz nove dobe, ki je poleg uživanja, bogastva

in zlata zahrepenela tudi po svobodi in lepoti kot po najvišjih elementih človeškega življenja. Največja zapreka svobode in kulture je bilo v tedanji dobi — poleg drugega — turško cesarstvo, katerega vojaška slava je tedaj že začela temneti.

Mladi turški sultan Osman II. se je namreč leta 1621. dvignil s silno vojsko nad poljsko kraljestvo, ki je bilo v tedanji srednji Evropi najmočnejše. V njegovo moč so stavili zatirani narodi vse svoje upe. Pred Hočimom zadene turška vojska ob poljski tabor, v katerem se je nahajal mladi kraljevič Vladislav, sin Zigmunda III. Turška vojska obkoli poljski tabor, toda njeni naskoki so bili odbiti, četudi se je sultan sam hrabro boril in bil vzgled svoji armadi. Brezuspešnim turškim navalom se pridruži sedaj še upor najboljših čet turške vojske, janičarjev. In ošabni, mogočni sultan je primoran zaprositi mir. Tako postane hočimska bitka velika krščanska zmaga. Upanje potlačenih narodov se dvigne ter dobi konkretno obliko v nadeji, da se ob tisočletnici Mohamedove smrti razsuje turška moč. Ta nadeja je bila tako splošno ukoreninjena, da ji zaupa tudi patricij Gundulić. Zato je spel svoj veliki ep „Osman“, v katerem pred vsem slavi poljskega kraljiča Vladislava kot zmagovalca mogočnega turškega sultana. Poljski narod slavi kot edini slovanski narod, ki bo rešil južne Slované iz njihove politične sužnjosti. Tako je postal pesnik nekak oznanjevalec slovanske vzajemnosti pod vodstvom zmagonosnega belega poljskega orla. Gundulić izreče prvi javno nadejo, da se bliža konec turške države, ker blede njegova bojna slava. „Osman“ ima torej jasno politiško tendenco, ki izzveni v upanju, da se osvobodi Balkan in propade moč polumeseca.

Takole poje:

nu su Turci iščeznuli,
sjeverne im zviezde priete,
er pogubu njih su čuli,
kad na carstvo stane diete.

Priko crna mora doni
Osman sablju vrh krstjana,
priko crna mora goni
sad krstjanski mač Osmana.

Nada se ni uresničila. Politični razvoj je šel drugo pot in Gundulićevo polonofilje ni imelo praktičnih posledic. Bila pa je to ideja, v katero so upali tedanji veliki sodobniki. Zakaj imela je zdravo realistično jedro, kar dokazuje ves poznejši politični in kulturni razvoj. Bil je le mnogo bolj počasen, kakor je pričakovala Gundulićeva doba in je prinesel s seboj obrate, ki niso bili pričakovani. Poljaki so se v poznejših stoletjih umaknili Rusom.

Praktični, vsakdanji politiki Dubrovnik ta ideja sama na sebi ni bila po godu, kar dokazuje že okolnost, da Gundulić, čeprav sam ugleden patricij in visok državni uradnik svoje domovine, ni nikoli dosegel rektorske časti. Državna politika se je oprijemala realnega življenja in je ostala svoji oportunistični tradiciji zvesta. Ne glede na to pa je z Gundulićem hrvatska književnost, ali kakor so jo sami imenovali: „slovinska“ književnost Dubrovnik prišla do svetovnega slovesa. S tem je Gundulić uvedel svoj narodni jezik, katerega edinega se je posluževal v svojih literarnih delih, v vrsto drugih, tedaj še tako maloštevilnih kulturnih in književnih jezikov. Hrvatski narod je postal s tem kulturni tekmelec velikih, vladajočih narodov.

K temu pa so pripomogli še drugi njegovi sodobniki. Predvsem lirik Ivan Bunić Vučićević in Junij Palmotić. Prvi je kot lirik dvignil lepoto hrvatske besede. Kot pesnik pa je bil nekak predhodnik modernih pesnikov tudi v obliki. V svojih erotičnih pesnitvah je namreč prvi začel izražati svoja čustva čitatelju naravnost. V svoji liriki je zbral vse, kar je dotlej lepega in resnično klasičnega v književnosti premogla njegova mala domovina. Najmlajši Gundulićev sodobnik, Junij Palmotić, je v literaturi pridobil glas, posebno kot dramatik je ustvaril hrvatsko narodno dramo. Na sploh pa je bil besednik protireformacije v svoji domovini. Gundulić se je v literaturi posluževal največ le hrvaščine, kakršna se kaže v hercegovsko-bosanskem narčju. Njegovi mlajši sodobniki pa se začno posluževati zopet tudi latinščine. V tem se kaže duševni vpliv jezuitske šole; z latinščino so začeli izpodrivati narodni, paganski jezik.

Kakor rečeno, se politične ideje Gundulićeve dobe niso uresničile. Turško cesarstvo je bilo še mogočno in Poljaki so se izkazali nespobne, da bi uresničili nadeje podjarmljenih Jugoslovanov. Zato pa so našli potomci Gundulićeve dobe novo idejo, sedaj v sebi samih. Na mesto poljskih kraljev je stopila mogočna in bogata hrvatska rodbina Zrinskih, v katero se je stavila vsa nada in katerih viteška in junaška dela so opravičevala up, da se naposled posreči vreči Turka iz Evrope. Posebno Petar Zrinski je bil ideal in vodnik nove misli. Bila je zadnja velika politična ideja Dubrovnik, ko je stal na višku svoje moči in svojega procvita. Že je začela ugašati nekdanja zvezda poljskega kralja v idealnih srcih in zato pogumno pravi Vladislav Menčetić:

Zrinsko sünce njega tjera,
u istoku da pogine,
da se utopi š njim nevjera
crna mora sred pučine.

Vidimo, da se je kljub dobi protireformacije, neugodni svobodni književnosti, obdržala dubrovniška hrvatska književnost precej nedo-

taknjeno od nekulturnih struj tedanjega časa. Doma je bil njen razmah svetoven, svoboden, čil in neodvisen, in to v času, ko se je na mogočem rimskem dvoru upoštevala hrvaščina le kot jezik misijonarjev.

Protireformacija, tuje beneško in turško gospodarstvo je povsod pustilo svoje sledove. V ostali Dalmaciji komaj započeto novo kulturno gibanje ponehuje in hira. Že v drugi polovici 17. stoletja začne propadati tudi dubrovniška hrvatska književnost. Vzrokov za to pa moramo iskati drugje. Odkritje Amerike povzdigne trgovski pomen velikega oceana. Sredozemsko morje začne izgubljati svoj dosednji izključni pomen. Italija mora prepustiti svoje prvenstvo Franciji. Trgovina peša, bogastvo se krči, beneški lev neozdravljivo hira. Hirati je začel tudi Dubrovnik. Turški pritisk pa je ostal še vedno silen ali pa se je celo okrepil. Tudi francoska literatura je dokaz, da gre z Italijo in njeno kulturo počasi navzdol. Narodni vladajoči sloji in inteligenca v Dalmaciji so v narodnem in kulturnem pogledu vedno bolj osameli. Zaledje je mrtvo; gospodarsko in kulturno komajda živi. Izobraženci se poitalijančujejo. Edini Dubrovnik, zvest svojim tradicijam, še živi svoje lastno hrvatsko narodno življenje, kateremu pa od dne do dne bolj in bolj primanjkuje nekdanje močne realne podlage. Njegova književnost propada, izobraženci se odtujujejo narodu bolj kot kdaj; njihova beseda v literaturi se bolj in bolj izgublja v latinščini. V 18. stoletju postane ljubljenec dubrovniške publike — Molière. Njegove komedije se predelujejo, aplicirajo na domače male razmere. Le v pesništvu vedno bolj in bolj zmaguje narodna pesem kot izraz hrepenenja posameznika po prirodi in realizmu.

V duševnem življenju nazadnje popolnoma zmaga upliv verske šole jezuitov. Njega predstavniki in besedniki so nekdanji učenci očetov jezuitov. V literaturi jih veže dekadenca sosednje Italije. Socialno gospodarijo neomajno patriciji s svojimi privilegiji. Preprosti narod ostane sam, vkljub veliki kulturni preteklosti svoje ožje domovine. Njeni kulturni delavci se potujčujejo. Preko latinščine so vzljubili italijanščino, italijansko kulturo in njeno književnost, sedaj ne več zgolj kot vzgled kakor nekdanj. Na ven in na znotraj se usužnjujejo italijanizmu.

Prišel je konec 18. in začetek 19. stoletja. Veletrgovina je domalega propadla, nekdanjega bogastva, njegove razkošnosti in razsipnosti — ni več. Svet je našel druga, večja pota svoji trgovini. Amerika in ocean, Francija in Anglija — okrepljeni po dolgi notranjih krizah — so postale vodilne moči novega, vstajajočega, budečega se človeštva. Francoska velika revolucija končno pomete s starimi predpraviciami in starimi zaprekami svetovnega razvoja. Nova Evropa se rodi, ki ne vidi več le v Turku svojega sovražnika, ampak še bolj v svoji notranji

zastarelosti in okostenelosti. Tudi aristokracija v malem Dubrovniku je obsojena na smrt, onemoglost, uboštvo. S patriciji propade tudi tista tanka plast kulture, ki so jo ustvarili. V narod zaradi svoje izključnosti ni prodrla, ni pognala močnih, zdravih, živih korenin. V njenem aristokratizmu, ob njeni izključljivosti to ni bilo mogoče. Nova velika doba demokracije je šele na potu. Dubrovnik pripravlja svoj muzej in svoje arhive, da tam shrani ostanke davne veličine in lepote.

V tej dobi živi v Dubrovniku hrvatski pesnik, demokrat in rodoljub — Marko Gruerović. Sin asimiliranega diplomatičnega uradnika francoske republike. On pozna veliko preteklost svoje nove ožje domovine, nje nekdanji silni razmah. Pred njegovimi očmi hira stari Dubrovnik. Plemiči se sramujejo svojega slovanskega pokoljenja, svoje materine besede. Morda je bil on resnično edini v Dubrovniku, ki je izpoznal elemente nove dobe, započete v njegovi stari domovini, Franciji, ki so ga še dohitele nove ideje Roseaua iz romanticizma. Primerjajočemu preteklost s sedanostjo se mu pokaže žalostna slika: propad izbrane kulture, ki ni zapustila živih korenin v narodu. Narod je ostal ekonomsko in kulturno slab. Patricij je zapustil dom in ljudstvo:

Što te nije, biesni neharniče,
Ni u dvoru, ni u rodu tvomu?

Ko so prišli francoski vojaki, so pometli s staro patricijsko republiko, ki ni mogla več živeti ne umreti. Edino kar je ostalo od nje in njene velike preteklosti, je njena književnost in umetnost. Bil je to lep uvod poznejšemu duševnemu in kulturnemu razcvetu hrvatske in sploh jugoslovanske duše.

Kakor nekdanj se beli Dubrovnik tudi danes v solncu. Večna je krasota njegove okolice in njegovih temnih cipres, sredi katerih leži mirno mestece, povezano v trdni oklep nekdanjega trdnjavskega zidovja. Prelep grob. Na sinjem morju, obledelem od solnca, se gugljejo male jadrnice. Vsako uro se menja barva jader; sedaj so bela, potem svetlo rumena, pa rdeča in sinja . . . kakor tam nekje ob obalah Sardinije ali Sicilije . . . Ozke ulice so preveč mirne in zaman išče oko tega, ki ga tu pričakuje. Lepega, ponosnega patricija, zapovedujočega svoji služinčadi in podložnikom. In vendar bi se morali po tem tlaku šetati plemiči davnih dni, v hlačah dokolenicah, z belim nagubanim ovratnikom in vitkim mečem ob pasu. Take smo gledali na slikah starih italijanskih mojstrov. Lahko bi jih zopet izpoznali tudi na Rubensovih slikah. Ostal je tudi starodavni Stradone s svojo monotono arhitekturo iz potresne dobe. Ostale so tu baročne cerkve, ostale v romanskem, gotiškem, renesančnem slogu zidane palače in stavbe s svojimi okusnimi fasadami, terasami, arkadami, balustradami. Ostale so tu ogromne žitnice in stari vodnjaki. Samo nekdanjega plemiča ni več. Še so tu

dela Tizianova, še živi obrt in umetnost. Toda nekdanjega življenja ni več. Izgubilo se je po svetu, ali pa je zapravlil patricij svoje premoženje v daljnem Parizu. Le v starih, z umetniškim okusom zidanih samostanih, s prelepimi dvori, mirnimi kotički in vrtovi, odetimi v eksotično in tropično floro, še živi svoje mirno življenje ponižni frančiškan in pobožni dominikanec.

Verujem, da pride zopet doba, ko se ta rod povrne, srečnejši nego je bil v davnini in bo zopet zavladal nad svojim morjem, osvobojenim tuje nadvlade. Ob bregovih te dežele se bo v mirni mesečini zopet oglasil trubadur s svojo narodno pesmijo o suženjstvu in svobodi... Tedaj, ko bo osvobojeno ljudstvo zapelo svojo pesem lepoti.

E. Gangl:

Katarinčica.

Katarinčica zlata,
z belim vencem obrobljena —
kakor bi solnčeca iskra
bila v tebi vpodobljena!
O, cvèti in lij mi v dušo dan,
kadar oblake vihar provaja,
da luč ugaša in me bol navdaja!
Če niti žarek na nebu zamé ni užgan,
odsvit naj tvoj mi mraz raztaja,
ti zlati cvet, v srebrni obroček vkovan —
usmiljena Katarinčica!

Katarinčica-marjetica.

